

Aikuiskasvatuksen tulevaisuus Unkarissa¹⁾

Maróti, Andor. Aikuiskasvatuksen tulevaisuus Unkarissa. Aikuiskasvatus 5, 2, 73—77. — Artikkelissa analysoidaan aikuiskasvatuksen haasteita tämän päivän Unkarissa. Erityisesti käsitellään korostunutta pyrkimystä lisätä osanottajien määrää ja tämän pyrkimyksen vaikutuksia käytännön aikuiskasvatukseen ja sen lähtökohtiin. Lisäksi tarkastelun kohteina ovat sivistystyön tehtävät ja pienryhmien keskeinen merkitys aikuisopiskelussa sekä kulttuurin omaksumisen mekanismit.

Haluttaessa luonnehtia jonkin yhteiskunnallisen vaikutusalueen tulevaisuutta on pyrittävä välttämään kahta vaaraa: sitä, että tulevaisuutta pidetään nykyisyyden suoranaisena jatkeena, ja sitä, että tulevaisuudella tarkoitetaan omien haaveittemme toteutumista. Nykyisyys ja sen mahdollisuudet määräävät toki tulevaisuuden, mutta nämä olosuhteet vaihtelevat. Toisaalta nämä muutokset saattavat yhtyä yhteiskunnallisen kehityksen tarpeisiin, toisaalta poiketa niistä. Tämän takia yhteiskunnallinen suunnittelu tukee eräiden trendien toteutumista, kun taas toisia se pyrkii muuttamaan tai rajoittamaan. Väliintulo ei kuitenkaan voi olla mielivaltainen. Jotkut toiminnot saattavat olla aiottua vahvempia, toiset saattavat muotoutua sattumanvaraisesti. Kaikki tämä viittaa siihen, että käytäntöä on jatkuvasti tutkittava, ja suunnitelmia on kehitettävä tehtyjen johtopäätösten pohjalta.

Tyypilliset piirteet

Koulun ulkopuolella tapahtuvan aikuiskasvatuksen tämänhetkisestä asemasta Unkarissa voidaan mainita seuraavat seikat:

— 70-luvun alkuun asti koulujärjestelmän mukainen koulutus oli hallitsevana aikuiskasvatuksessa, kun taas viimeinen 10—15 vuoden aikana painopiste on siirtynyt ammatilliseen lisäkoulutukseen.

— Aiemmin kulttuuriohjelmien järjestämisestä työpaikoilla huolehtivat ainoastaan ammattiyhdistykset, mutta vuonna 1976 säädetyn Yleissivistyslain voimaantulon jälkeen on ryhdytty perustamaan yritysten kulttuuritoimikuntia, jotka talousjohtajien myötävaikutuksella ovat luoneet kiinteämpiä yhteyksiä työn ja sivistyksen välille.

— Työpaikkojen ”sosialistiset prikaatit” ovat ottaneet huolehtiakseen myös siitä, että

¹⁾ Esitelmä pidetty suomalais-unkarilaisessa aikuiskasvatussymposiumissa syyskuussa 1984

prikaatit säännöllisesti kouluttavat itseään.

— Käytännön vaatimukset ovat tulleet hallitseeksi myös yleissivistyksen kehittämiseen suuntautuvassa nk. tieteellisen yleissivistyksen levittämistoiminnassa; suosituimpia ovat puutarhanhoito-, autokoulu- ja ATK-kurssit.

— Käytännön intressien ansiosta vieraiden kielten opiskelun tarve on lisääntynyt.

Vapaa-ajan vieton muutokset

Sivistyksen tavoitteiden ohella toteutui kuitenkin myös vastakkainen tendenssi: kiinnostus välitöntä käytännön hyötyä tarjoamattomia ohjelmia kohtaan laski jyrkästi. Tämän vaikutuksesta järjestäjien pyrkimykset muuttuivat. Kulttuuriarvojen levittämisyrittämisen tilalle otettiin sivistyneen vapaa-ajanvieton iskusana, joka käytännössä tarkoitti lähinnä huvittelua.

Tämän liiallista vaikutusta vahvisti myös joukkoviestinnän (etupäässä elokuvien ja television) tarjonta. Aikuiskasvatusjärjestöt eivät kyenneet kilpailemaan joukkoviestinnän vaihteleval tarjonnan kanssa. Kun yleisöä keräävän joukkoviestinnän vaikutusta pyrittiin tasa-painottamaan seuratoiminnan organisoimisella ja erilaisten harrastusklubien perustamisella, kävi ilmi, että tällaiseen toimintaan on aikaa ja tarvetta etupäässä vain nuorilla, ja heilläkin vain silloin, jos klubien ohjelma koostuu musiikista ja tanssista. Television vaikutus näkyi myös siinä, että yhä useampiin tilaisuuksiin kutsuttiin kuvaruudusta tuttuja sanomalehtimiehiä, näyttelijöitä ja laulajia. Temaattisen suunnittelun tilalle tuli julkisajattelu, koska kulttuuriohjelmien järjestäjät pitivät menestyksen mittana yleisömääriä, joten kuuluisuuksien vetovoima arvioitiin suureksi.

Tämä käsitys ei luonnollisestikaan ollut mitenkään uusi. Aiemmin kulttuuriarvojen kansanomaistaminen oli ollut massatoiminnan päämääränä, nyt puolestaan päämääräksi tuli olemassaolevien tarpeiden tyydyttäminen. Tämän seurauksena sivistyksen syventämisen pyrkimys jäi taka-alalle.

Kulttuurin demokratisoiminen

Viimeaikaisessa kulttuuripoliittisessa keskustelussa on sivistyksen syventämisen ja massaosallistumisen ristiriitaa pyritty perinpohjaisesti selvittämään. Näin on vastakkain joutunut kaksi näkemystä: toisaalta kulttuurin demokratisoiminen ja toisaalta kulttuuridemokratia. Ensinmainittu on ottanut tehtäväkseen kulttuuriarvojen ohjelmoidun levittämisen, arvojen mukaisen orientoitumisen ja sivistys-

mahdollisuuksien tuomisen käyttäjien ulottuville. Kulttuuridemokratia puolestaan näkee kulttuuritason kehittämismahdollisuuden ihmisten konkreettisissa tarpeissa ja yhteiskunnallisten voimien aktivoimisessa.

Nämä kaksi peruslähtökohtaa poikkeavat toisistaan myös kulttuurikäsitteen tulkinnan perusteella. Kulttuurin demokratisoimisen kannattajat kavensivat kulttuurin henkiseksi arvoiksi. He ilmoittivat, että sivistyneistön tehtävänä on pitää huolta siitä, että nämä henkiset arvot tulevat kaikkien saataville, jotta se, mikä ennen oli ollut vain kaupan eliitin omaisuutta, muuttuisi tulevaisuudessa massojen kulttuuriksi. Saadut kokemukset eivät osoittaneet tätä olettamusta oikeaksi; vaikuttaa siltä kuin henkisen kulttuurin laaja-alainen hyväksikäyttö olisi ratkaistavissa vain tasoa laske-malla ja massatuotteita levittämällä.

Kulttuuridemokratian kannattajat sitä vastoin korostavat, että myös arkielämällä on kulttuurinsa, ja sivistys riippuu etupäässä siitä, missä määrin ihmiset kykenevät nostamaan elämäntapansa kulttuuripitoisuutta. Tämän takia on tuettava positiivisten mallien leviämistä, ja passiivinen ”yleisön rooli” on muutettava aktiiviseksi yhteisöön vaikuttamiseksi. Tämä näkemys vaikuttaa oikealta, mutta käytäntö ei kuitenkaan toistaiseksi ole osoittanut merkittävää kulttuuriyhteisön luomisen tarvetta.

Näiden kahden suunnan vastakkaisuus tulee esiin myös aikuiskasvatuksen työntekijöille asetettavissa vaatimuksissa. Jos nimittäin tehtävä määritellään kulttuurin välittämiseksi ja ohjelman järjestämiseksi, silloin ei tarvita erityiskoulutettuja asiantuntijoita. Tehtävät kykenee hoitamaan kuka tahansa järjestelykyinen ja kokenut henkilö. Jos ohjelmat sitä vastoin perustuvat osanoton sijasta yhteiskunta-analyysin kautta selvitettyyn sivistystarpeeseen ja jos omaksumisprosessi tulee ratkaisevaksi, silloin erityiset andragogiset valmiudet ovat välttämättömiä.

Teoreettisten pohjatietojen merkitys on vielä selvempi, jos käsittelemme uudelleen edellämainittuja piirteitä ja yritämme niiden taustan ja riippuvuuksien syvemmillä analysoinnilla määritellä niiden tulevaa kehitystä.

Ilmiöiden taustaa ja johtopäätöksiä

Yleissivistyksen levittämisen ongelmia

Ammatillista lisäkoulutusta säätelee Unkarissa vuonna 1971 tehty ministerineuvoston

päätös. Tämän mukaan ammattitaitoisten työntekijöiden ja keskiasteen johtajien on amatista ja toimialasta riippuen 5—8 vuoden välein osallistuttava tietoja uudistaville, ajanmukaistaville, erikoistaville tai uuteen toimialaan perehdytäville kursseille. Päätös määräsi myös sen, että ammattiaineiden ohella on mukaan otettava myös poliittisia ja yleissivistäviä aineita. Tämä määräys tähtäsi siihen, että ammattioppi tulisi laajempaan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen yhteyteen ja että tekniset kysymykset puolestaan liitettäisiin yhteen inhimillisten peruskysymysten kanssa.

Päätöksen voimaantulon jälkeen ministeriöt ovat perustaneet täydennyskoulutuskeskuksia ja myös työpaikoilla on alettu järjestää entistä enemmän kursseja. Ammattitaitoisten työntekijöiden ja keskiasteen johtajien koulutuksen ohella lisääntyivät myös ylemmän asteen talousjohtajille järjestetyt kurssit. Ylemmän asteen johtajien ammatillisen profiilin laajentaminen onnistui, mutta työntekijöiden kursseilla näin tapahtui vain harvoin. Kurssien suunnittelijat ja luennoitsijat arvelivat, että riittää kun ammatillisia ongelmia analysoidaan sellaisenaan ja että osanottajia on turha rasittaa laajempien yhteyksien pohtimisella. Parhaissakin tapauksissa ammatilliset, poliittiset sekä yleissivistykseen viittaavat teemat esiintyivät vain toistensa kanssa rinnan tai kokonaan toisistaan erillisinä. Joskus rajoituttiin aikapulaan vedoten vain ammatillisiin teemoihin, vaikka saattoi selvästi huomata, että osanottajien valtaosan valmius- ja koulutustaso oli toivotun tason alapuolella. Tällöin olisi ollut perusteltua luopua puhtaasta ammatillisesta näkökulmasta ja pohjustaa paremmin aihetta. Ammattiaineita korostavat henkilöt eivät kuitenkaan pitäneet tätä oikeutettuna, vaan he leimasivat pikemminkin työntekijöiden koulutuksen turhaksi.

Ammatillinen lisäkoulutus vaikutti siis aikuiskasvatukseen ristiriitaisesti. Kävi ilmi, että koulutustehtävät arvioitiin usein käytännöllisyyden perusteella. Talusjohtajat odottivat työajalla järjestetyltä opetukselta tuottavuuden lisäämistä. Alaiset puolestaan pitivät turhanpäiväisenä kaikkea, mikä ylitti oman toimialan. Osallistumismotivaatio oli todella vahva vain, jos opiskelu palkittiin joko palkankorotuksella tai suoranaishalla rahapalkkiolla tai jos kurssin suorittaminen oli pakollinen tietyn viran saamiseksi.

Työn ja sivistyksen tai ammattipätevyyden ja yleissivistyksen riippuvuus toisistaan tuleekin itsestäänselväksi silloin, kun työn laadun kehittäminen on päätavoitteena ja kun myön-

netään, että ”henkisiin tekijöihin” sijoitettu pääoma on yhtä tuottavaa kuin teknisen ja teknologisen tason nostaminen. On havaittu, että aikuiskasvatus on saanut eniten tukea ja arvostusta sellaisissa vientiyrityksissä, joissa tuotteiden laatu on tullut ehdottoman tärkeäksi tekijäksi. Tällöin on havaittu myös se, että ulkomaan kaupassa ei ole tarpeen ainoastaan vieraan kielen taito, vaan myös asianomaisen maan olosuhteiden perusteellinen tuntemus.

Myös monilla muilla aloilla tarvitaan laajempaa näkökulmaa. Viime vuosina on maassamme jatkuvasti keskusteltu työpaikkademokratian kehittämisestä. Pitkään ajateltiin, että asiantuntemus ja joukkoliike eivät sovi yhteen, joten tässä yhteydessä olisi siis turha puhua demokratian kehittämisestä. Työntekijät olivat tosin mukana kaikkien työpaikan ongelmien käsittelyssä ja tehtävien määräämisessä, mutta tämä ei sinänsä välttämättä merkinnyt kaikkien työntekijöiden intressien toteutumista päätöksissä.

Viime vuosina on monella työpaikalla perustettu myös työntekijöiden ”taloudellisia työyhteisöjä”, jotka korkeita palkkioita vastaan ottavat huolehtiakseen monimutkaisempien tehtävien suorittamisesta työajan ulkopuolella. Näillä ryhmillä on täydellinen itsemääräämisoikeus. Ne voivat itse valita, keitä työntekijöitä ryhmään otetaan, kuinka työt suunnitellaan ja järjestetään, kuinka luodaan tarvittavat edellytykset ja kuinka saatu palkkio jaetaan työntekijöiden kesken. Näennäisesti nämä taloudelliset työyhteisöt toimivat puhtaasti taloudellisin päämäärin. Niiden toiminta ei voi kuitenkaan olla tuloksellista ilman hyvää asiantuntemusta, joten myös tässä on syytä painottaa koulutuksen merkitystä.

Kulttuurin omaksumisen ongelmia

Viikottainen työaika Unkarissa on 40 tuntia. Kun se lyheni viikottaisesta 48 tunnista aluksi 44:een ja myöhemmin 40:een, oletettiin, että ihmiset tulevat käyttämään lisääntyneen vapaa-aikansa kulttuurin parissa. Näin ei kuitenkaan käynyt. Monet kuitenkin ottivat vapaa-aikanaan lisätöitä taloudellista tilannetta parantaakseen. Toiset ostivat tontteja maaseudulta, rakensivat kesämökkejä ja ryhtyivät huolehtimaan näiden kunnossapidosta. Kävi ilmi, että monet pitivät arvossa vain työhön käytettyä aikaa ja vapaa-aikaa puolestaan käytettiin yksinomaan lepoon ja huvitteluun. Todettiin, ettei sivistys ole sittenkään massojen tarve, vaikka yhä useammat aikuiset osallistuvatkin jatkuvasti jollekin kursseille. Monet

aikuiset ovat hankkineet yläasteen peruskoulutuksen iltakouluissa tai kirjekursseilla (tarvetta esiintyy sitä enemmän, mitä korkeammasta koulutustasosta on kyse). Työhön liittyvät täydennyskoulutustilaisuudet ovat yleisiä ja myös yhteiskunnallis-poliittisten järjestöjen koulutus tavoittaa suhteellisen monet ihmiset. Tästä huolimatta systemaattinen itseopiskelu on harvinaista, eikä kulttuuriakaan nähdä yleisessä ajattelussa elämän parantamisen välineenä. Ammatillisella ja poliittisella informaatiolla tunnustetaan olevan sentään merkitystä, mutta niiden ulkopuolelle jäävää tietoa pidetään yleensä itsetarkoituksena ja taide yhdistetään yleensä huvitteluun.

Opiskelua ja huvittelua pidetään yleensä vaihtoehtoisina. Opiskelua pidetään velvollisuutena ja näin työn sukulaisena. Huvittelulla nähdään sitä vastoin annetaan taakan keventäjän rooli: huoliin väsyneille ihmisille on tarjottava ”rentoutumista”. Tämä ajattelu on näennäisesti hyväksyttävissä. Vakavammin sitä tulee pohtia vasta silloin, jos ”rentoutumista” tarjoava huvittelu ottaa johtavan aseman kulttuurijärjestöjen toiminnassa. Tälle on luonnollisesti olemassa selityksensä: taloudellisen tilan heiketessä järjestöt pystyvät vain tällä tavoin hankkimaan varoja toimintaansa varten. Kun aiemmin kulttuuripoliittikka ei ottanut tarpeita kyllin huomioon, nyt tätä voluntaristista käytäntöä on korjattava. Tälle löytyy myös ideologinen peruste: jos ”olemassaolo määrää tietoisuuden”, silloin on epärealistista tarjota ihmisille muuta kuin mitä ne elinolojensa pohjalta toivovat.

Tällöin jää kuitenkin tarkastelun ulkopuolelle kokonaan kulttuurin tärkein, ihmistä kehittävä funktio eli se, ettei se ole niinkään kulttuurin reproduktion kuin produktiivisen uudistamisen edistäjä. Tosiasia on, että arvojen kansanomaistamisesta ja sivistysmahdollisuuksien lisäämisestä huolehtiva suuntaus yritti ratkaista tämän kysymyksen ottamatta huomioon kaikkein merkittävintä tekijää: ihmisen ja hänen olemassaolevan sivistystasonsa. Ihmisistä suuntaus välitti vain siten, että heitä oli ”saatava mukaan”, ”koulutettava” ja ”saatava liikkeelle” mahdollisimman paljon, koska työ tällöin oli tuloksetta ja tilastot todistivat täten sivistyksen kasvun.

Tätä pinnallista ajattelua kriittikömmästi palveleva teoria saattoi vain nimellisesti merkitä ”ihmiskeskeisyyttä”, koska sen arvojen alueella esiintyvä myönnitys merkitsi samalle kompromissia myös intressien suhteen. Se pysyi kulttuurinvälityksen ansassa: ostolle ja myynnille rakentuvassa mallissa osanotto on

puhtaasti passiivinen, jolloin omaksumistulos jäi selvittämättä. Tämä johtuu luonnollisesti tarpeita tyydyttävän suunnan luonteesta: se ei ole kiinnostunut tuloksista, koska se ei haluaakaan muuttaa tarpeita vaan pikemminkin säilyttää ne.

Aikuiskasvatus löytää tällä hetkellä melko vaivalloisesti tiensä ulos yhtä lailla tarpeita kehittävästä kasvatuksesta kuin kasvatuksesta, joka alistuu erilaisten tarpeiden palvelijaksi. Ensimmäisessä on olemassa se vaara, että se menettää yleisönsä, toisessa se, että siitä tulee sivistyksen syventymisen sijasta osa viihdeteollisuutta.

Vaikuttaa siltä, että ”vapaa-ajan sivistyseen viettämiseen” suuntautunut käsite voidaan löytää tälle ratkaisua. Tämän sijasta olisi määriteltävä elämän ja kulttuurin suhde ja sivistyksen kehittämisellä olisi luotava aktiivinen suhde ihmisen ja kulttuurin välille. Kulttuurin henkilökohtainen omaksuminen ja käyttö on nimittäin oppimisen kannalta ratkaisevaa. Toisin sanoen: sivistyksen välineiden sijasta päämäärästä tulee ratkaiseva. Niin kauan kuin välineet ovat päämäärän asemassa, olemme todistamassa kulttuurin ja sivistyksen ”vieraantumista”. Ei ole sattuma, että nykyisessä tilanteessa ihmiset pitävät kulttuuria itselleen vieraana eivätkä suinkaan olennaisena osana elämää.

Sivistystyön sisällöllinen tehtävä

Intensiivisyyden tarpeellisuus liittyi Unkarissa suhteellisen pian yleissivistykseen. Mutta koska siihen ei liittynyt käsitteellistä syventymistä, rakentui se vanhalle formaaliselle käytännölle siinä uskossa, että pienten ryhmien perustaminen sellaisenaan parantaa tulosta. Huomiotta jäi kuitenkin ryhmäsivistyksen tarjoama mahdollisuus henkilökohtaiseen aktivointiin, osanottajien yhteistyöhön, ryhmädynaamisten menetelmien käyttöön — ja kaikkien näiden tuloksena henkilökohtaiseen kehitykseen. Järjestäjien huomio suuntautui edelleenkin vain edellytysten luomiseen ja osanotolukuihin. Paljastava oire tästä pinnallisuudesta oli, että tunnuslauseksi otettiin ”uusien muotojen hakeminen”. Tällä tarkoitettiin osallistumishalukkuuden lisäämistä. Näin suosituiksi tulivat esim. tietokilpailut, joiden leikkimielisyys ja voittomahdollisuus kiehtoivat, mutta joilla harvoin saavutettiin mitään kasvatustavoitteita. Useimmiten ne vain mittasivat jo hankittua tietomäärää. Tämän ohella aikuiskasvatuksessa (kursseilla ja nk. tieteellisen yleissivistyksen levittämisessä) luento säilyi

hallitsevana muotona. Vaikka 70-luvulla uutuuksien viedä, niin ammattikirjallisuuden esittelemien ja "aktivoivien" menetelmien käyttö ei kuitenkaan yleistynyt.

Ilmiselvää oli, ettei muutos voinut jäädä puhtaasti menetelmäteoreettiseksi. "Levitykseen" pyrkivä käsite olisi pitänyt vaihtaa "kehitykseen" pyrkiväksi, mutta siten, että se läpäisisi koko käytännön. Tähän olisi tarvittu paljon enemmän ihmis- ja yhteiskuntatutemusta, mikä toisaalta edellyttää perinpohjaisia teoreettisia pohjatietoja, toisaalta myös käytännön yhteiskunnallistamista, millä tarkoitetaan suunnittelun ja järjestelyn yhteiskunnallistamista.

Vuonna 1976 säädetyssä Yleissivistyslain 4. §:n mukaan "osanotto yleissivistykseen on kansalaisoikeus. Samalla se on jokaisen kansalaisen velvollisuus sekä velvollisuutena sinänsä että velvollisuutena yhteiskuntaa kohtaan — kunkin kykyjen, pätevyiden ja kiinnostuksen mukaan." 5. §:n mukaan "yleissivistystoiminta rakentuu monipuoliselle yhteiskunnalliselle yhteistyölle, kansalaisten ja yhteisöjen vapaaehtoiselle, aloitteelliselle ja toimivalle osallistumiselle." Tämä toiminta ei voi jäädä yksin työn järjestämisestä huolehtivien tehtäväksi. Heidän tehtävänä on yhteiskunnallisten voimien innostaminen, koordinointi eikä niiden aktiivisuuden korvaaminen. Tämän takia on opittava käsittelemään yhteisöjä ja omaksuttava yhteisökehittämisen teoria ja menetelmät. Tässä suhteessa järjestäytyneen sivistystyön on tulevaisuudessa epäilemättä muututtava.

Olellista muutoksessa on eräiden mukaan toiminnan yhteisöluonne, koska vedotaan siihen, että puhdas järjestötoiminta byrokraattisoi. Edelleen vedotaan siihen, että toiminnan yhteisöluonteella on realiteettinsa, koska seuraelämän tarve on Unkarissa ollut perinteisen vahva. Elintason säilyttäminen ja nostaminen kuitenkin individualisoivat ihmisiä; ongelmiansa

kanssa kamppaileva ihminen ei hakeudu muiden seuraan. Vastaava vaikutus on myös joukkotiedotusvälineillä, puhumattakaan siitä, että opiskeluun liitetään perinteisesti sellaisia piirteitä, jotka eivät liity yhteistoimintaan.

Eräiden mielestä yhteisökasvatus ei kata muutoksen olennaista ydintä, sillä tämä on vain muutoksen muodollinen luonnehdinta. Päämääräksi on heidän mukaansa määrittävä ensisijaisesti sisältö. Tämä merkitsee suurempaa historiallis-yhteiskunnallista vastuuta tai, kuten kuuluisa kirjailija *Péter Veres* on luonnehtinut: "kansassa - kansallisuudessa" ajattelevalta hallitustason huolien vastaanotto. Tämä on vähintään yhtä hyvin kulttuuridemokratian lisuke kuin yhteisöjen toimintakin.

Tämän mukaan ei kuitenkaan ole yhdentekevää, mihin yhteinen toiminta suuntautuu: yleisiin asioihin vai harrastuksiin. Luonnollisesti jälkimmäisestäkin saattaa kasvaa laajempikin yhteiskunnallinen vastuuntunne. Tästä on Unkarissa olemassa esimerkkejä. Mm. erään kalastusseuran ympärille on kasvanut ympäristönsuojelun aktiivinen ryhmä; yhteiskunnallinen sitoutuneisuuskaan ei vaadi yksityiselämän tai pienryhmien intressien kieltämistä. Muutoksen hyväksi toimivien vakaus on, että elämäntavan kehittäminen voi olla tuloksellista vain laajemmassa historiallis-yhteiskunnallisessa yhteydessä tai vain yleisissä inhimillisissä puitteissa. Tämän takia talouspolitiikkakaan ei voi työntää kulttuuria syrjään, koska nämä kaksi tekijää ovat oikeastaan saman toiminnon eri puolia.

Tulevaisuuden kannalta on tärkeää pohtia sitä, mikä kasvatuksen funktio tulee olemaan yhteiskunnallisessa käytännössä. Siitä riippuu, miten ihminen kykenee ympäristönsä tietoiseen ja älylliseen säätelyyn ja miten ihminen kykenee hallitsemaan omaa kohtaloaan.

Käännös: Kirsi Rantala